

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.1.7.2023.228-242>
УДК 75/76(477)"19-20"

Анна Миколаївна ГУНЬКА,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4455-1640>

ШРИФТОВІ КОМПОЗИЦІЇ ІВАНА ЇЖАКЕВИЧА В ОФОРМЛЕННІ ПЕРІОДИКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено розробкам шрифтів Івана Їжакевича (1864-1962 рр.) кінця ХІХ – початку ХХ ст. У цей період часу визначний київський художник, випускник Лаврської іконописної школи і студей Київської рисувальної школи Миколи Мурашка 1882-1884 рр., 1883 р. за пропозиціями відомого художника М. Врубеля та професора Київського університету Святого Володимира А. Прахова був запрошений до участі у проєкті реставрації фресок ХІІ ст. у київській Кирилівській церкві.

Під час набуття досвіду праці з автохтонними оригінальними сюжетними розписами на біблійні теми й орнаментикою означеного ансамблю, митець глибоко занурився у вивчення шару киеворуської культури, зокрема рукописних шрифтів і плетінок. Донедавна були відомі лишень його розробки до періодичних видань 1888-1917 рр. («Живописное обозрение», «Нива», «Всемирная иллюстрация»), які були оприлюднені, починаючи з часу навчання у Петербурзькій академії мистецтв (1884-1890 рр.).

Прое, виявилось, що у фондах Центрального

державного архіву-музею літератури і мистецтва України в Софії Київській зберігаються п'ять справ з начерками Івана Сидоровича, які проливають світло на процеси творчого пошуку художником шрифтових і орнаментальних композицій.

Зокрема, це справи 59, 60, 61, 64, 65 опису 1 фонду 58 – «Їжакевич І. С. – український радянський художник, народний художник УРСР». Найцікавішою з них є справа 59 – «Зразки церковно-слов'янських шрифтів і орнаментів», що містить три аркуші з рисованими тушшю, пером і графітним олівцем на кальці ескізами шрифтових та орнаментальних композицій (недатованими, виконаними близько зламу ХІХ і ХХ ст.).

У них Іван Їжакевич намагався переосмислити вітчизняну спадщину домонгольської доби часів величі Києворуської держави, а також експериментував із готичними, ренесансовими та ранньобароковими орнаментальними композиціями зі шрифтами.

Ключові слова: образотворче мистецтво, графіка, шрифти, Україна, кінець ХІХ – початок ХХ ст.б, Іван Їжакевич

Вступ. Спадок Івана Їжакевича (1864-1962 рр.) у царині графічного надбання сьогодні відкривається заново. Адже доробок цього визначного майстра образотворчого мистецтва України кінця ХІХ – середини ХХ ст., учня А. Куїнджі, Х. Платонова, І. Рєпіна, І. Селєзньова, більше був вивчений у розрізі візій пейзажного та монументально-декоративного мистецтва. Зокрема, ансамблів розписів церков, іконопису, діяльності в осередках Лаврської іконописної майстерні, Рисувальної школи М. Мурашка, видів Києва, праці над започаткуванням Спілки художників України.

Постановка проблеми. При цьому меншою мірою

досліджена стилістика творів майстра, його етнографічні замальовки, якими рясніють оформлені ним друковані видання, і власне графічна спадщина. Враховуючи той факт, що сам художник у матеріалах нововідкритої особової справи померлих членів Спілки художників України [1] писав, що головним своїм доробком вважав ілюстрування періодичних видань і книг, ця частина його надбання має бути сьогодні переосмислена.

Тим більше, що нині розшуканий перелік основних праць майстра, які він занотував власноруч і подавав при уточненні інформації про його творчі напрацювання при присудженні звань заслуженого діяча мистецтв і народного художника УРСР (відповідно, 1940/1941 р. та 1951 р.). Іван Іжакевич вважав своїм головним доробком двадцять чотири позиції оздоблення друкованих видань, які включали шрифтові, орнаментальні композиції для авантитулів, форзаців, шмуцтитулів, обкладинок, заставок, віньєток, буквиці, сторінкові ілюстрації тощо, елементам яких варто приділити окрему увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Орнаментальні композиції Івана Іжакевича без шрифтових начерків частково були розглянуті в статті музейниці Ірини Марголіної «До питання атрибуції авторів живопису ХІХ ст. у Кирилівській церкві Києва» (Київ, 2013). Проте, авторка торкалася лише живописної спадщини майстра, який, як відомо, тяжіючи до монохромності, багато уваги приділяв гризайлі [8].

Серед останніх праць, присвячених українським шрифтовим композиціям, варто назвати монографію за докторською дисертацією Василя Косіва «Українська ідентичність у графічному дизайні 1945-1989 років» (Київ, 2019).

У цій праці дослідник намагався представити ті етапні, з точки зору, найяскравіших досягнень у галузі

книжкової графіки середини – II половини ХХ ст. (до доби незалежності) роботи, в яких віддзеркалилася власне «українськість» творчості вітчизняних графіків та їх бажання представити власне національний графічний продукт. Проте, навіть згадки про корифея вітчизняної образотворчості Івана Їжакевича, на жаль, у цій роботі немає, оскільки автор зосередив більше уваги на політичному плакаті означеної доби [6].

Окремо варто відзначити працю Володимира Лесняка «Відтворення шрифтової спадщини» (Київ, 2020), в якій він звернувся до інтерпретації сучасними графіками сорока оригінальних шрифтів, з-поміж яких також немає розробок в означеній царині, що апелювали би до ескізів Івана Їжакевича, зачинателя цієї справи [7]. Загалом слід зазначити, що графічна спадщина Івана Їжакевича поки що не була ретельно досліджена.

Мета статті – визначити художні особливості шрифтових і орнаментальних пошуків Івана Їжакевича кінця ХІХ – середини ХХ ст. за матеріалами періодики й архівних документів ЦДАМЛМУ.

Виклад основного матеріалу. У фонді №58 Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України зберігаються матеріали авторських розробок визначного київського художника Івана Сидоровича Їжакевича. Вони утворюють 195 справ, сформованих із авторських замальовок, документів, світлин художника, переданих до установи його прийомною донькою Наталією Іванівною Києнко упродовж 1968-1969 рр. [2; 3; 4; 5]. З-поміж них привертають увагу творчі ескізи до оформлення журналів «Нива» і «Всемирная иллюстрация» 1890-х – 1910-х рр. та шрифтові й орнаментальні розробки синхронного дореволюційного періоду.

У цій само інституції зберігаються й матеріали

особової справи художника, переданої Спілкою художників УРСР після його смерті (фонд 581, опис 2, том 1) [9]. У ній окреслюється весь перелік основних авторських творів майстра з двадцяти чотирьох позицій, які стосуються оформлення та ілюстрування періодичних видань.

Цей перелік основних творів майстра виглядає наступним чином:

1. Журнальна графіка в журналах «Нива», «Живописное обозрение», «Всемирная иллюстрация» та ін. 1888-1917 рр.;
2. Серія пейзажів старого Києва: олія. 1918 р.;
3. Картини на теми життя та творчості Т. Г. Шевченка: «Шевченко-пастух», «Мені тринадцятий минало...», «Шевченко у майстерні Шіряєва», «Шевченко у рисувальних класах Академії мистецтв», «Зустріч Шевченка з сестрою Ориною» тощо. Олія. У музеях: Державний музей Т. Г. Шевченка в м. Києві, Державному заповіднику «Могила Т. Г. Шевченка у Каневі» й т. ін.;
4. «Бунт киян в XI ст.». Олія. Київський державний історичний музей;
5. «Рада роду» (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком). Олія. Київський державний історичний музей;
6. Науково-популярні панно на теми «Історія землі». 15 панно. Олія. 1930–1935 рр. Геологічний музей Академії наук УРСР;
7. «Бунт селян у селі Веселому Катеринославської губернії після проголошення маніфесту 26 лютого 1861 року». Олія. Дніпропетровський історичний музей;
8. «Кріпосна мануфактура». Олія. Дніпропетровський історичний музей;
9. «Шукають волі». Олія. Дніпропетровський історичний музей;
10. Ілюстрації до повісті Мате Залки «Хоробрий

- кравчиня». Туш, перо. 1929 р.;
11. Ілюстрації до повісті М. М. Коцюбинського «Фата Моргана». Олія, гризайль. 1937 р.;
 12. Ілюстрації до «Лісової пісні» Лесі Українки. Олія, гризайль. 1937 р.;
 13. Ілюстрації до «Бориславських розповідей» І. Франка. Олія, гризайль. 1937 р.;
 14. Ілюстрації до ювілейного видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. Олія, гризайль. 1937-1939 рр.;
 15. Ілюстрації до роману Гр. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський». Олія, гризайль. 1935-1940 рр.;
 16. «Вступ Червоної Армії до Києва у листопаді 1943 року». Олія. 1944 р.;
 17. «Ворог в оточенні». Олія. 1945 р. Львівський музей українського мистецтва;
 18. «Партизани у засідці». Олія. 1947 р. Київська філія Центрального музею В. І. Леніна;
 19. Ілюстрації до поеми І. П. Котляревського «Енеїда» (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком). Олія, туш, перо. 1949 р.;
 20. Ілюстрації до комедії І. П. Котляревського «Наталка Полтавка» та «Солдат-чудотворець» (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком). Олія, туш, перо. 1949 р.;
 21. Ілюстрації до поем Т. Г. Шевченка. Олія. 1952 р. (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком);
 22. Ілюстрації до розповідей В. Стефаніка, О. Кобилянської, М. Черемшини. Олія (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком);
 23. «Посланці Богдана Хмельницького». Олія (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком);
 24. «Зустріч Шевченка з Чернишевським» (у співавторстві з Ф. З. Коновалюком). Знаходиться у Полтавському художньому музеї;
- (Назви закладів вказані на час написання переліку)

[9, арк. 178-179].

Зважаючи на те, що 11 позицій із перелічених, стосуються циклів ілюстрацій до літературних творів та періодичних видань, друк яких тривав кілька десятків років, стає зрозуміло, що доробок Івана Їжакевича у галузі книжкової й журнальної графіки є чи не переважаючим в його спадку.

У цьому сенсі важливо зрозуміти, що при цьому автор не йшов шляхом звичайної компіляції, коли поєднувалися репліки уставного письма, скоропису, використовувались зарубки, живописна контрастність, петлі, розчерки, плетінчасті композиції. Натомість Іван Сидорович у своїх шрифтологічних пошуках намагався синтезувати візантійські, готичні й неоруські рефлексії, орнаментальний стрій яких був близьким візерункам гравірування художнього скла та ковки художнього металу, наче передрікаючи «танцюючі» мотиви ар деко поч. ХХ ст. (рис. 1-4) [2, арк. 1, 2, 3; 3, арк. 3], (рис. 5-6) [3].



Рис. 1. Фотокопія орнаментально-шрифтової розробки Івана Сидоровича Їжакевича дореволюційного періоду. Калька, туш, перо. Фонд 58 ЦДАМЛМУ, оп. 1, спр. 59, арк. 3. м. Київ.

Публікується вперше.



*Рис. 2. Фотокопія орнаментально-шрифтової розробки Івана Сидоровича Їжакевича дореволюційного періоду. Калька, туш, перо. Фонд 58 ЦДАМЛМУ, оп. 1, спр. 60, арк. 1. м. Київ.
Публікується вперше.*

Причому, в буквицях він відходив від філігранного малюнку, більше притаманного Ренесансу, та «грайливості» бароко-рококо, й наче запозичених у східних каліграфічних традиціях ошатних «проростань» клинців, і вводив елементи звіриного стилю, в'язі, стилістичних лігатур, збагаченого низкою образів людей і тварин. Його композиції буквиць при цьому віддзеркалювали світогляд художника доби символізму і модерну, з притаманними часу рисами декоративізму.

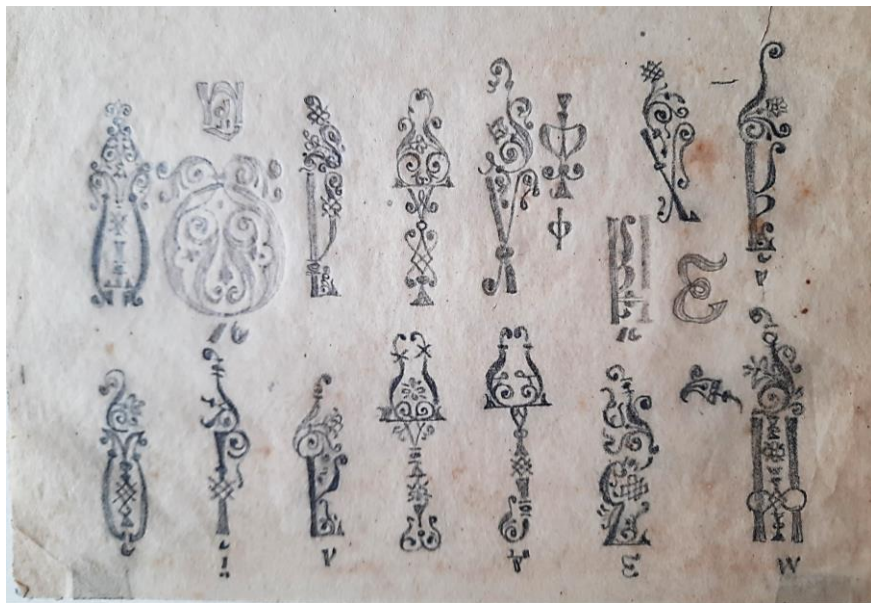


Рис. 3. Фотокопія орнаментально-шрифтової розробки Івана Сидоровича Їжакевича дореволюційного періоду. Калька, олівець. Фонд 58 ЦДАМЛМУ, оп. 1, стр. 60, арк. 2. м. Київ. Публікується вперше

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що шрифтові й орнаментальні розробки Івана Їжакевича, виконані упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст., відомі за матеріалами періодики та зарисовок із матеріалів ЦДАМЛМУ, є важливим джерелом розуміння джерел інспірацій творчості художника та його пластичних і стильових пошуків. За ними відчувається знання уставу, скорописного письма, східних каліграфічних технік. При цьому пошукам митця властиве замилювання звіриним стилем, плетінками, в'яззю, знання церковнослов'янського шрифту.

Також слід відзначити, що митець експериментував із репліками візантійських, києворуських, готичних,

ренесансово-барокових-рококових прообразів. Також Іван Їжакевич вводив елементи культури формотворення з царини гравіювання художнього скла та ковки художнього металу, пропонував нові інтерпретації шрифтових та орнаментальних композицій у річищі символізму, модерну (неоруського стилю) й передрікав у них появу ар деко.

Саме після пошуків художника в означеній галузі з'явилася низка розробок українських шрифтів А. Базилевича, М. Бутовича, В. Варжанського, Б. Валуєнка, С. Гординського, Я. Гніздовського, В. Єрмилова, А. Ждахи, М. Жука, Б. Косарева, В. Кричевського, В. Лазурського, Г. Нарбута, А. Петрицького, Д. Растворцева Н. Хасевича, В. Чебаника, Г. Якутовича й ін. А його знання глибинних пластів окремих видів декоративно-ужиткового мистецтва України спричинило появу династії провідних васильківських майстрів Денисенків, адже І. С. Їжакевич був вчителем її родоначальника Михайла Івановича Денисенка (1917-2000 рр.).

Список використаної літератури:

1. Гунька А. Матеріали Івана Їжакевича в фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Дев'ять Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. Київ: ФОП О. Лопатіна, 2021. Сс. 31-32.
2. Їжакевич І. Зразки орнаментованих шрифтів. Калька, туш, перо, олівець. 16,6x11,7; 14,8x13,5; 21, 1x26,1; 18,5x17,2. ЦДАМЛМУ. Ф. 58. Їжакевич І. С. – український радянський художник, народний художник УРСР. Оп. 1. Спр. 60. На 4-х арк. 1900-ті рр.



Рис. 4. Фотокопія орнаментально-шрифтової розробки Івана Сидоровича Їжакевича доєволюційного періоду. Калька, олівець. Фонд 58 ЦДАМЛМУ, оп. 1, спр. 60, арк. 3. м. Київ. Публікується вперше.

3. Їжакевич І. С. Зразки церковно-слов'янських шрифтів і орнаментів. Калька, туш, перо, графітний олівець. ЦДАМЛМУ. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 59. На 3 арк. [Без дати].
4. Їжакевич І. С. Зразки оформлення табличок для кабінетів і класів. Папір, олівець. 23,3x18,9. ЦДАМЛМУ. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 65. На 1 арк. 1920-ті рр.
5. Їжакевич І. С. Зразок шрифту і текст «Пресвятая Дево Богородице!..» Папір, калька, туш, перо, олівець. 13,4x11,2; 17,6x20,6. ЦДАМЛМУ. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 61. На 2-х арк. Без дати.

6. Косів В. Українська ідентичність у графічному дизайні 1945-1989 років: наукове видання. Київ: Родовід, 2019. 480 с.
7. Лесняк В. Відтворення шрифтової спадщини. Київ: ArtHuss, 2020. 160 с.
8. Марголіна І. До питання атрибуції авторів живопису ХІХ ст. у Кирилівській церкві Києва. Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Київ, 2013. Вип. 3. Сс. 398-414.
9. Особова справа померлого члена Спілки художників України І. С. Їжакевича. ЦДАМЛМУ. Ф. 581 «Спілка художників України». Оп. 2, Т. 1. Спр. 45. Арк. 132-210. На 223 арк.



Рис. 5. Фотокопія орнаментально-шрифтової розробки Івана Сидоровича Їжакевича доволюційного періоду. Калька, олівець. Фонд 58 ЦДАМЛМУ, оп. 1, спр. 59, м. Київ.

Публікується вперше.

Anna M. HUNKA,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4455-1640

**FONT COMPOSITIONS OF IVAN YIZHAKOVYCH IN
THE DESIGN OF WORKS OF PERIODICALS OF THE
END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH
CENTURY**

Abstract. The article is dedicated to the development of fonts by Ivan Yizhakevich (1864-1962) at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. In this period of time, a prominent Kyiv artist, a graduate of the Lavra Icon Painting School and a student of the Kyiv Drawing School, Mykola Murashka 1882-1884, in 1883 was invited to participate in the project at the suggestion of the famous artist M. Vrubel and the professor of the Kyiv University of St. Volodymyr A. Prakhov restoration of the 12th century frescoes in Kyiv's St. Cyril's Church.

While gaining experience working with autochthonous original story paintings on biblical themes and ornamentation of the said ensemble, the artist deeply immersed himself in the study of the layer of Kyiv Russian culture, in particular handwritten fonts and braids. Until recently, only his developments were known for the periodicals of 1888-1917 (“Painting Review”, “Niva”, “World Illustration”), which were published starting from the time of his studies at the St. Petersburg Academy of Arts (1884-1890).

However, it turned out that in the funds of the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine in Sofia, Kyiv, there are five files with sketches by Ivan Sidorovich, which shed light on the processes of the artist's creative search

for font and ornamental compositions.



Рис. 6. Фотокопія орнаментально-шрифтової розробки Івана Сидоровича Їжакевича дореволюційного періоду. Калька, олівець. Фонд 58 ЦДАМЛМУ, оп. 1, спр. 59, м. Київ. Публікується вперше.

In particular, these are cases 59, 60, 61, 64, 65 of description 1 of fund 58 – “Izhakevich I. S. – Ukrainian Soviet artist, People's Artist of the Ukrainian SSR”. The most interesting of them is case 59 – “Samples of Church Slavonic fonts and ornaments”, which contains three sheets with sketches of font and ornamental compositions drawn with ink pen and graphite pencil on tracing paper (undated, made around the turn of the 19th and 20th centuries).

In them, Ivan Yizhakevich tried to rethink the national heritage of the pre-Mongol era, the times of the greatness of the Kyivan Rus' state, and also experimented with Gothic, Renaissance and early Baroque ornamental compositions with fonts.

Key words: fine art, graphics, fonts, Ukraine, the end of the 19th – the middle of the 20th centuries, Ivan Yizhakevich.

References:

1. Hunka, A. (2021). Materials of Ivan Yizhakevich in the funds of the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. Ninth Platonic Readings. Abstracts of reports of the International Scientific Conference. Kyiv: FOP O. Lopatina, 31-32 [in Ukrainian].
2. Yizhakevich, I. Samples of ornamented fonts. Tracing paper, ink, pen, pencil. 16.6x11.7; 14.8x13.5; 21, 1x26.1; 18.5x17.2. TsDAMLMU. F. 58. Izhakevich I. S. - Ukrainian Soviet artist, People's Artist of the Ukrainian SSR. Op. 1. Ref. 60. On the 4th sheet. 1900s. [in Ukrainian].
3. Yizhakevich, I. Samples of Church Slavonic fonts and ornaments. Tracing paper, ink, pen, graphite pencil. TsDAMLMU. F. 58. Op. 1. Ref. 59. On 3 sheets. [Dateless] [in Ukrainian].
4. Yizhakevich, I. Samples of design of plates for offices and classes. Paper, pencil. 23.3x18.9. TsDAMLMU. F. 58. Op. 1. Ref. 65. On 1 sheet. 1920s. [in Ukrainian].
5. Yizhakevich, I. Typeface sample and text "Holy Virgin Mary!.." Paper, tracing paper, ink, pen, pencil. 13.4x11.2; 17.6x20.6. TsDAMLMU. F. 58. Op. 1. Ref. 61. On the 2nd sheet. Dateless [in Ukrainian].
6. Kosiv, V. (2019). Ukrainian identity in graphic design 1945-1989: scientific edition. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
7. Lesnyak, V. (2020). Reproduction of font heritage. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
8. Margolina, I. (2013). To the issue of attribution of the authors of paintings of the 19th century. in the St. Cyril's Church of Kyiv. Sophia of Kyiv: Byzantium. Rus. Ukraine. Kyiv, 3, 398-414 [in Ukrainian].
9. Personal file of the deceased member of the Union of Artists of Ukraine I. S. Yizhakevich. TsDAMLMU. F. 581 "Union of Artists of Ukraine". Op. 2, T. 1. Spr. 45. Ark. 132-210. On 223 sheets [in Ukrainian].